

Təbii ehtiyatlara, əlverişli coğrafi mövqeyə sahib olan Azərbaycan Cənubi Qafqazın ən zəngin ölkəsidir. Təbiətin ana yurdumuza bəxş etdiyi bu sərvətlər respublikamızın dünya miqyasında tanınmasına, beynəlxalq əlaqələrin qurulmasına və bir çox sahələr üzrə əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə zəmin yaratmış, iqtisadi gücün artırılmasında əsas rol oynamışdır. Lakin "qara qızıl", "ağ qızıl", sayə-hesabə gəlməyən digər yeraltı-yerüstü sərvətləri ilə şöhrəti dünyanı dolayan Azərbaycan tarixin bütün dövrlərində bəzi ölkələrin mənfur niyyətlərinə tuş gəlmiş, onlar xalqımıza məxsus təbii sərvətlərə göz dikərək bu var-dövləti ələ keçirmək, yaxud da öz nəzarətində saxlamaq üçün əl atmadıqları hiylələr, vəhşiliklər qalmamışdır. Tarixi yurd yerlərimizdə sonradan məskunlaşan ermənilər səfalı təbiəti, münbit torpaqları olan ərazilərimizi adlarına çıxaraq burada özlərindən başqa bir millətin yaşamağı bir dövlət yaratmaq üçün mərhələli şəkildə etnik təmizləmələr aparmış, yerli əhalini işgəncələr, zülmələr altında deportasiyalara məruz qoymuşlar. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasətinin qurbanı isə təkcə soydaşlarımız deyil, həm də yaşımın illərə söykənən tarixi-mədəni abidələrimiz olmuşdur.

da Məkkə istiqamətini göstərən girinti formasında, minbər isə pilləlidir. Məscidin portalında hündəsi naxışlarla yarımdairəvi haşiyədə kufi xətlə, ərəb dilində dörd sətirlik kitabə yazılmışdır. Haşiyənin mərkəzi hissəsindəki ağ rəngli kufi xətlə kitabədə Al-laha müraciət, məscidin və yerin adı həkk olunmuşdur. XIX əsrdə İrəvan Quberniya Ruhani İdarəsinin mərkəzi sayılan Göy məscid yerli əhalinin müqəddəs inanc yeri olmaqla bərabər, həm də İrəvan şəhərinin ən iri təhsil ocağı idi. Belə ki, böyük vəfə mülləri olan məsciddə mədrəsə də fəaliyyət göstərmişdir. XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində məscid azərbaycanlı ziyallıların topladığı məkan olmuşdur. Ermənistan SSR dövründə isə öz funksiyasını itirərək

Tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaradılmış Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların mindən artıq yaşayış məntəqəsi, yüzlərlə tarixi-memarlıq abidələri, karvansaralar, imarətlər, məscidlər, məqbərələr, qəbiristanlıqlar, qəbirüstü abidələr və s. mövcud olmuşdur. XX əsrdə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı apardıqları etnik təmizləmə və tarixi abidələr üzərində həyata keçirdikləri vandallıq aktları nəticəsində milli dəyərlərimizi özündə əks etdirən bütün tarixi-memarlıq abidələri yer üzündən silinmişdir. Belə ki, XX əsrin əvvəllərində İrəvan quberniyası ərazisində 300-dən çox məscid qeydə alındığı halda, zaman-zaman Qala, Şah Abbas, Zal Xan, Sərtib xan, Hacı Novruzəli bəy, Dəmirbulaq, Hacı Cəfər bəy, Rəcəb Paşa, Məhəmməd Sərtib Xan, Hacı İnamverdi məscidləri kimi yüzlərlə məscidimiz dağıdılıb, qismən salamat qalan Göy

Tarixi yadigar - mənəvi irs, dini abidələr

1931-ci ildə şəhər muzeyinə, sonra isə planetariuma çevrilmişdi.

Ötən əsrdə Göy məscid mənfur ermənilər tərəfindən iki dəfə - 1918-1920-ci illərdə, ikinci dəfə isə 1955-ci ilin mart ayında

çərçivəsində təxminən 25 nəfərə yaxın din xadimi ilə birgə yandırılmışdır. Azərbaycanlıların əzəli torpağı olan qədim İrəvandan axırıncı - 1988-ci il deportasiyasından sonra ermənilər qədim inanc yerimizi İran məscidi adlandırmışlar. Britaniyalı jurnalist Tomas de Vaal "Qarabağ" adlı əsərində Göy məscidin kimə mənsub olması haqqında yazırdı: "Ermənilərin azərbaycanlılara məxsus məscidin belə asanlıqla yer üzündən silmələrini linqvistik oyun ilə izah etmək olar: Sən demə, Ermənistan azərbaycanlılarını ölkənin tarixindən asanlıqla silmək olar, çünki XX əsrə qədər burada azərbaycanlıları "tatar", "türk" və ya sadəcə "müsəlman" adlandırdılar. Onunla belə onlar nə fars, nə də türk idilər. Onlar türkdillə şüar idilər... Bir sözlə, onlar indiki azərbaycanlıların babaları idilər. Beləliklə, ermənilər İrəvanda "fars məscidi" haqqında danışanda, "fars" deməklə unudurmaq istəyirlər ki, 1760-cı ildən bu məsciddə dua edənlər azərbaycanlılar idi".

Bu gün Ermənistan tərəfindən "fars" və ya "İran məscidi" kimi təqdim edilən Göy məscid haqqında arxiv materialları, tarixi sənədlər onun əsl sahibinin kim olduğunu əsaslı şəkildə sübut edir. Tədqiqatçı Nazim Mustafə əsərində qeyd edir ki, İrəvan xanı Hüseynəli xan Xəlil xan oğlu Ziyadoğlu Qacar Göy məscid kompleksində dəfn olunmuşdur. Hazırda onun qəbri Göy məsciddə fəaliyyət göstərən İran-Ermənistan Dostluq Cəmiyyətinin fars dili dərsləri keçirilən Müqəddəs Məryəm adlı sinif otağında yerləşir. Məsciddə Hüseynəli xanın qəbrinin olması bir neçə elm adamının verdiyi məlumatla da təsdiqlənir və qeyd olunur ki, Müqəddəs Məryəm otağının kənarında üzəri ərəb yazılı qəbir daşı var.

məscidi isə dünyaya "fars" məscidi kimi təqdim edilir.

Müstəqil Azərbaycan uzaqgörən siyasəti ilə böyük qalibiyyətlərə, şanlı zəfərlərə imza atdı. Vaxt gələcək, Qarabağdan olan soydaşlarımız kimi Qərbi azərbaycanlılar da doğma yurdlarına qayıdacaq, sönmüş ocaqlarını yenidən yandıracaqlar. Milli varlığımızı, mədəniyyətimizi özündə yaşadan müqəddəs inanc yerlərimizi, o cümlədən Göy məscidi ziyarət edərək haqqı nahaqqa verməyən uca Tanrıya şükranlıqla dua edəcəklər.

Mehpərə ƏLİYEVƏ,
"Respublika".

Düşmən ölkənin uzun illər əsarət altında saxladığı ərazilərimizdə dünya, o cümlədən ölkə əhəmiyyətli memarlıq, arxeoloji, monumental abidələr, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri məhv edilmiş, məscidlər, türbələr, qəbiristanlıqlar, ümumiyyətlə xalqımıza məxsus bütün mədəniyyət abidələri tamamilə dağıdılmış, 67 məsciddən yalnız ikisi, o cümlədən İrəvanda - Göy məscid nisbətən salamat qalmışdır. Qədim İrəvanda ən böyük dini məbədimiz olan Göy məscid keçmişimizi, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini özündə yaşadan tarixi abidəmizdir.

AMEA-nın A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutunun "Qərbi Azərbaycan tarixi" şöbəsinin əməkdaşı, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Nazim Mustafanın İrəvan şəhərinin tarixilə bağlı apardığı tədqiqatda qeyd olunur ki, qədim İrəvanın Təpəbaşı hissəsinin Adalyar küçəsində yerləşən Hüseynəli xan məscidi 1760-1766-cı illərdə tikilmişdir. Belə ki, 1679-cu ildə İrəvanda baş vermiş zəlzələ nəticəsində bütün tikililər, o cümlədən Div Sultan məscidi yerlə-yeksan olmuşdur. İrəvan xanı Hüseynəli xan dağılmış şəhəri bərpa etmək üçün dövrünün tanınmış memarı Mirzə Cəfəri İrəvana gətirmiş, bərpa işlərinə başlanmışdır. Div Sultan məscidinin yerində inşa olunan məscid isə şəhər xanı Hüseynəli xanın adı ilə adlandırılmışdır. Məscidin günbəzinin göy rəngli kaşı ilə üzünməsi səbəbindən sonralar dini ibadətəgahımıza Göy məscid adı verilmişdir.

Cənubi Qafqazın ən böyük məscidi hesab olunan, eni 66, uzunluğu 97,2 metr olan Göy məscid 7 min kvadratmetr ərazidə yerləşmiş, 28 hücrə, kitabxana, ibadətəgah və iç həyətdən ibarət olmuşdur. Tikilinin giriş hissəsi və günbəzi mavi kirmətilərlə bəzədilmiş, həyətdə qırmızı qaraağac ağaclarından böyük bağ salınmışdır. Məscidin interyerinin hazırkı üslubu minimaldır. Mehrib və minbəri sadələşdirilmiş, mehrib divar-